

“ELEKTRON (VIRTUAL) KUTUBXONALARNI YARATISH MASALALARI”

Qo‘ldosheva Komila Boboxolovna

Navoiy viloyati Xatirchi tumani axborot kutubxona markazi direktori

E-mail: feruza.kamoliddinova@mail.ru

“ISSUES OF CREATING ELECTRONIC (VIRTUAL) LIBRARIES”

Kuldosheva Komila Boboxolovna

Navoi Regional Information Library Center of Information Library Center.

E-mail: feruza.kamoliddinova@mail.ru

Kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish- buyuk
maqsadlarimizga erishishning muhim kafolatidir.

Sh.Mirziyoev

Abstract: By electronic we mean a library with a wide range of documents in electronic form that can be accessed through data networks. With the establishment of e-libraries, there is a need to prepare librarians and users to work in e-libraries, training using e-libraries, including distance learning

Elektron kutubxona - bu turli elektron hujjatlar to‘plamini (matn, vizual, ovozli, video va boshqalar) xavfsiz saqlash va ulardan samarali foydalanish imkonini beruvchi axborot tizimidir. tizimning o‘zida mahalliyashtirilgan, shuningdek, telekommunikatsiya tarmoqlari orqali unga mavjud. Elektron kutubxona nafaqat masofaviy resurslardan foydalanishning tashkilotchisi, balki keng jamoatchilik tomonidan foydalanish uchun taqdim etilgan o‘z resurslarini ishlab chiqaruvchisi: bosma fondan o‘zgartirilgan materiallar, o‘z nashrlarining elektron versiyalari,

"mehmon materiallari" (uchun). Elektron kutubxona - bu tuzilish va foydalanishning yagona mafkurasi bilan birlashtirilgan mahalliy yoki tarqatilgan elektron resurslar elektron kutubxonalarni yaratish, faoliyat yuritish va rivojlantirish belgilab berilgan; birinchidan, kutubxonalarning o‘ziga nisbatan tashqi omillar - umumiy foydalanish mumkin bo‘lgan kompyuter va kommunikatsiya texnologiyalarining mavjudligi; ikkinchidan, jamiyat taraqqiyoti darajasini, birinchi navbatda, iqtisodiyot va yuqori texnologiyalarni hisobga olgan holda kutubxona-axborot texnologiyalarini rivojlantirish.

Raqamli kutubxonalarni yaratish maqsadlari

1. Bosma materiallar, ayniqsa, nodir va qimmatli hujjatlar xavfsizligini ta’minlash; bosma va qo‘lda yozilgan materiallarga yangi xususiyatlarni berish.

2. Bosma mahsulot mazmunidan kengroq foydalanish uchun sharoit yaratish; axborot xizmatlari sifatini oshirish, axborot turlari va mavzulari doirasini kengaytirish, matnli ma’lumotlar, tasvirlar va boshqa har qanday turdagi multimedia axborotlaridan foydalanishni ta’minlash orqali elektron resurslarga o‘tishda foydalanuvchilar sonini ko‘paytirish.

Raqamli kutubxonalarning asosiy vazifalari axborot resurslarini birlashtirish va ularda samarali navigatsiya qilishdir. Raqamli kutubxonalarning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- saqlanadigan axborotning profili, ya’ni foydalanuvchi uchun mavjud bo‘lgan axborot makonini shakllantirishning ma’lum bir konsepsiyasining mavjudligi va uni amalga oshirish siyosati;

- inventarizatsiya, xususan kataloglash (keng ma’noda), ushbu axborot maydonini tashkil etuvchi ob’ektlar va ularning turli birlashmalari.

Raqamli kutubxonalar kontsepsiyasiga, shuningdek, ularning dasturiy ta’minotiga ma’lumotlarni taqdim etish va ulardan foydalanish imkoniyati bilan bog‘liq talablar sezilarli darajada ta’sir qiladi.

- samaradorlik - agar siz faylli kitobni topsangiz, shunchaki "tezkor tugma"ni bosing va to‘liq matn ekranda paydo bo‘ladi;

- yagona kirish nuqtasi – alifbo katalogidan maqolalar kartotekasiga, ayrim nashrlar zalidan boshqalarining zaliga o‘tishning hojati yo‘q;
- samarali himoya — kutubxonalar va kitobxonlar sahifalarning yirtilgani yoki eskirgan varaq chetlari yoki kitob o‘quvchi tomonidan trolleybusda qolib ketganligi va shu sababli to‘plam uchun abadiy yo‘qolib qolganligi haqida shikoyat qilishdan himoyalangan;
- kirish mumkin bo‘lmagan narsalarning mavjudligi - kutubxonada cheklangan miqdorda yoki bir nusxada mavjud bo‘lgan hujjatlar sezilarli darajada ko‘proq foydalanuvchilar soniga kirishi mumkin;
- shunchaki o‘qish emas – tahrirlash, ulash, qo‘shish, kichik bo‘limlarni kiritish, qayta qurish va h.k. mumkin bo‘ladi va shu bilan birga, elektron hujjat har qanday tashqi ta’sirlardan mutlaqo himoyalangan bo‘ladi, oddiy ekranda o‘qishdan tashqari;
- operativ kengaytirilgan qidiruv – katta hajmdagi hujjatdagi nomlar, ayrim so‘z yoki iboralarni tez va sifatli skanerlash (topish) mumkin;
- Saqlash qulayligi — adabiyotlar to‘plamini mashinada o‘qiladigan shaklda saqlash an’anaviy saqlash joylariga qaraganda ancha tejamkor va qulayroqdir (shuning uchun kutubxona maydoni va binolarini tejash);
- har doim yaqinda - foydalanuvchi vaqti va joyidan, o‘zini yoki kutubxonasidan qat’iy nazar ma’lumot oladi; Shunday qilib, o‘quvchi kutubxonaning masofaviy foydalanuvchisiga aylanishi mumkin. Bundan tashqari, u masofaviy ta’limni rivojlantirishga hissa qo‘shadi, shuningdek, zamonaviy o‘quv jarayonining boshqa vazifalariga javob beradi.

Elektron kutubxona qulaylik nuqtai nazaridan mashinada o‘qiladigan resurslarning har xil turlariga xizmat ko‘rsatadi.

1. Kutubxonaga tegishli bo‘lgan va uning serverlarida yoki binolarida joylashtirilgan resurslar. Ularni tanlash bosma materiallarni tanlashga o‘xshash tarzda amalga oshiriladi va bibliografik tavsiflar, qoida tariqasida, alohida katalogga yoki kutubxonaning umumiy katalogiga yoki ikkalasiga kiritiladi.

2. Axborot provayderlarining serverlarida joylashgan masofaviy resurslar, ularga kirish litsenziyalangan. Bunday materiallarning ro‘yxatlari targ‘ibot, intensiv foydalanish va ulardan foydalanish nazoratini ta‘minlash uchun tuzilishi kerak, shuningdek, uzoq muddatli litsenziya uchun ularning bibliografik tavsiflarini hujjatlar saqlanadigan joyni ko‘rsatgan holda elektron katalogga kiritish kerak.

3. Ushbu elektron kutubxona xodimlari tomonidan ko‘rib chiqilgan, baholangan masofaviy resurslar. Kutubxona ushbu manbalarni tavsiya qiladi. Uning ishtiroki, masalan, yagona interfeysni yaratish orqali ularga qulay kirishni tashkil etishdan iborat bo‘lishi mumkin.

4. Boshqa barcha masofaviy resurslar. Ularga kirish erkin tanlov va foydalanuvchi ko‘nikmalari masalasidir. Elektron kutubxonaning kutubxonachisi mavzuli qidiruvni o‘tkazishda yordam berishi kerak.

Elektron kutubxona nafaqat mavjud elektron resurs (mahalliy yoki masofaviy) bilan ishlaydi, balki mavjud bosma nashrni elektron formatga “talab bo‘yicha konvertatsiya qilish” texnologiyasidan keng foydalanishi va foydalanuvchini elektron resurs bilan yanada ta‘minlashi mumkin. Raqamli kutubxonalarning funktsiyalarini tushunish uchun mahalliy yoki masofaviy foydalanuvchiga elektron resursga xizmat ko‘rsatish, uning ehtiyojlarini qondirish qobiliyati ustuvor ahamiyatga ega. Elektron kutubxonalar to‘liq matnli hujjatlar - elektron kitoblar, jurnallar mavjudligi bilan ajralib turadi, bu esa uni ulkan bibliografik ma‘lumotlar bazalaridan ajratib turadi. Raqamli kutubxonalar cheksiz miqdordagi resurslar va tanlovlar bilan bir nechta tarkibga kirish imkonini beradi. An‘anaviy kutubxonalar uchun asosiy chegara jismoniy makon bilan ifodalanadi: kitoblar uning ko‘p qismini iste‘mol qiladi va odamlar ko‘pincha ma‘lum bir materialni izlash uchun aylanib yurishlari kerak. Internet va bulutli saqlash tufayli raqamli kutubxonalar bu cheklovni yengib o‘tadi va talabalarning o‘rganish ufqlarini kengaytiradi. Ular katta hajmdagi bilimlarga ega bo‘lishlari va mazmunini boshqalar bilan baham ko‘rishlari mumkin, bu esa ta‘limni kengaytirishga yordam beradi.

Onlayn kutubxonalar ilmiy jamiyatga yordam beradi, chunki ular muhim tadqiqot ma'lumotlari, ma'lumotlari va topilmalarini saqlash uchun rezervuar vazifasini bajaradi. Juda uzoq vaqt davomida ilmiy tadqiqotlar va tadqiqotlarning jismoniy yozuvlari muhim masala bilan yashashi kerak edi: ular yo'q qilindi yoki yo'qoldi. Ammo bugungi kunda raqamli kutubxonalar tufayli tadqiqotlar va tadqiqotlarning onlayn nusxalari kelgusi avlodlar uchun ma'lumotlarning virtual merosini yaratish uchun himoyalaniishi va to'planishi mumkin. Internetga ulanish mavjud ekan, raqamli kutubxonalar shaxsiy kompyuter, planshet yoki hatto smartfon kabi oddiy texnologik qurilma yordamida istalgan joyda va istalgan vaqtda kirish mumkin. Bu shuni anglatadiki, talabalar kutmasdan va eng yaqin jismoniy kutubxonaga bormasdan onlayn kitoblar, rasmlar, videolar va boshqa barcha ta'lim mazmuniga murojaat qilishlari mumkin. Ular buni rasmiy muhitda, masalan, maktabda qilishlari mumkin yoki o'z uylarida dam olishlari va kerakli ma'lumotlarga bir zumda kirishlari mumkin.

Kitoblarni raqamli saqlash va birinchi navbatda audioyozuvlar buzilish muammosini hal qiladi. An'anaviy kutubxonalarda audio kassetalar va vinil yozuvlar ko'plab talabalar o'rtasida taqsimlanadi, ular ko'p sonli o'yinlarga dosh berish muammosini qo'yadilar. Mo'rt fotosuratlar yoki qadimgi hujjatlar sinishi yoki boshqa shikastlanish xavfi bilan bir nechta topshirish va maslahatlarga qarshi turishi kerak. Materiallarni raqamlashtirish tufayli, ulardan foydalanish ancha xavfsizroq bo'lgan formatlar (mp3, raqamli tasvirlar, onlayn darsliklar va boshqalar) yordamida talabaga necha marta kerak bo'lgan tarkibga kirish mumkin.

Elektron resurslarning turlari

- Bosma analoglari bo'lmagan elektron resurslar (elektron pochta, bosh sahifalar va veb-saytlarning boshqa materiallari, Internetdagi muhokama guruhlari, ayrim ilmiy, ommabop jurnallar, ma'lumotlar bazalari, multimedia materiallari, reklamaning o'ziga xos turlari, viruslar va boshqalar). Mavjud bosma resurslarni qo'llab-quvvatlash uchun yaratilgan elektron resurslar, masalan, foydalanuvchilarga xizmat ko'rsatishni saqlash yoki kengaytirish va takomillashtirish (xususan, so'ralgan nashrlarga ko'p kirishni tashkil etish) va uzoq muddatli saqlash (elektron kitoblar), bosma hujjatlarning raqamli

versiyalari va boshqalar). Bosma manbalar asosida texnologik maqsadlarda qisqa muddatga yaratilgan va uzoq muddatli saqlashga mo'ljallanmagan yoki bir marta foydalanishdan keyin yo'q qilinishi mumkin bo'lgan elektron resurslar (XBA tizimida foydalanilgan materiallar va hujjatlarni kutubxonalarga yetkazib berish nusxalari, elektron sertifikatlar), kvitansiyalar, o'zaro ma'lumot tizimlari va boshqalar)

Ommaviy maqsadlardagi elektron resurslar turlari: ilmiy, o'quv, kutubxona va ko'ngilochar materiallar, badiiy va ilmiy-texnikaviy axborotlar, ommaviy axborot vositalari (yangiliklar, televidenie), e'lonlar, reklama, targ'ibot, elektron tijorat, sanoat, texnologik va moliyaviy ma'lumotlarni ishlab chiqarish roboti va boshqalar. Elektron resurslarga asoslangan xizmatlar va mahsulotlar - ilmiy jurnallar mazmuni (jadvallari, mazmuni) ma'lumotlar bazalari; yagona kelib chiqish nuqtasi, yagona parol va tarmoq manzilini ta'minlovchi yig'ish xizmatlari; o'z mahsulotlarini va ma'lumotlar bazalarini (kutubxonaning elektron katalogidan ma'lumotlar, bibliografik ma'lumotlar bazalari va boshqalar) biriktirish imkoniyati; foydalanuvchiga jurnal, muayyan son, masala yoki alohida maqola nomi orqali asosiy ma'lumotlar bazasiga o'tish bilan tizimga bir necha usulda (ma'lumotlar bazalaridan) kirish imkonini beruvchi bog'lovchi tizim. Mamlakatning rivojlanish darajasi va axborot olish huquqini amalga oshirish imkoniyatlari o'rtasida juda kuchli bog'liqlik mavjud. Elektron kutubxonalar tashkil etilishi munosabati bilan kutubxonachilar va foydalanuvchilarni elektron kutubxonalarda ishlashga tayyorlash, elektron kutubxonalar yordamida o'qitish, jumladan, masofaviy ta'limga tayyorlash vazifalari paydo bo'lmoqda.

Aholiga axborot-kutubxona xizmati ko'rsatishni yanada takomillashtirish, axborot-kutubxona muassasalari faoliyatini rivojlantirish maqsadida:

1. Quyidagilar aholiga axborot-kutubxona xizmati ko'rsatishni sifat jihatidan yanada rivojlantirish sohasidagi asosiy vazifalar etib belgilansin:

axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi va zamonaviy umumjahon tendentsiyalarini hisobga olgan holda axborot-kutubxona faoliyatini isloh qilish;

aholiga axborot-kutubxona xizmatlari ko‘rsatish bo‘yicha ijtimoiy kafolatlarni sifatli ta‘minlash hamda zamonaviy talablarni hisobga olgan holda, axborot-kutubxona muassasalarini rivojlantirish maqsadida normativ-huquqiy bazani takomillashtirish;

hududlarda aholiga axborot-kutubxona xizmatlari ko‘rsatishni barqaror rivojlantirishga ko‘maklashish;

axborot-kutubxona muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, shu jumladan yangi bino va inshootlarni qurish, mavjud binolarni rekonstruksiya qilish, ularni zamonaviy uskunalardan bilan ta‘minlash;

kutubxona sohasida davlat-xususiy sheriklikni, xususiy va elektron (virtual) kutubxonalar tarmog‘ini rivojlantirish;

kutubxonalar faoliyatining samaradorligini va foydalanuvchilarga xizmat ko‘rsatish (shu jumladan, pulli xizmat ko‘rsatish) tezkorligini oshirish uchun elektron kitoblar tarqatishga ixtisoslashgan internet-resurslar bilan hamkorlikni kengaytirish;

axborot-kutubxona muassasalari xavfsizligini hamda milliy va jahon madaniy merosining bir qismi sifatida axborot-kutubxona fondlarining yaxshi saqlanishini ta‘minlash; Elektron kutubxona - bu foydalanuvchi auditoriyasini qamrab olishning kengligi, mablag‘lar harakatining intensivligi, turli xil elektron resurslarni qayta ishlash va saqlashga qo‘yiladigan talablarning ortishi bilan ajralib turadigan axborot tizimining bir turi.

- elektron katalog xizmati - oddiy - faqat qidiruv va kengaytirilgan bo‘lib, unga ruxsat berilgan kirish, aloqa xizmatlari to‘plami, buyurtmalarining shaxsiy papkasi va ularning bajarilishini kuzatish imkoniyati kiradi;

XULOSA

Raqamli kutubxonani qurish muammolarini hal qilish uchun quyidagi yechimlarga e‘tibor qaratish lozim: Raqamli qurilmalarning ishlashi bilan tanishish uchun o‘quv kurslarini o‘tkazish, Ishlardan adolatli yoki bepul foydalanish, Global ma‘lumotlarni identifikatsiya qilish tizimidan foydalanish, resurslarni raqamlashtirish uchun etarli byudjet, o‘rganilgan saboqlarni global miqyosda o‘tkazish uchun mamlakat ichida va tashqarisida raqamli kutubxonalar sohasidagi mutaxassislar

o‘rtasida konstruktiv hamkorlikni yaratish. Raqamli kutubxonalar tipologiyasini yaratishning murakkabligi ko‘p jihatdan ularning paydo bo‘lishining stixiyaliligi va elektron to‘plamlarni yaratishda ishtirok etayotgan muassasalar, tashkilotlar va shaxslarning ko‘pligi bilan bog‘liq. Bundan tashqari, agar an’anaviy amaliyotda biron bir muassasa, shu jumladan kutubxona, nizom hujjatlari va boshqa me’yoriy-huquqiy bazaga ega bo‘lsa, Internet maydoni bunday majburiyatlarni yuklamaydi. Bir tomondan, "elektron kutubxona" ni buyurtma qilingan hujjatlar to‘plamini o‘z ichiga olgan deyarli har qanday sayt yoki sayt bo‘limi deb atash mumkin.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 20 июндаги “Республика аҳолисини ахборот-кутубхона билан таъминлашнинг ташкил этиш тўғрисида”ги ПҚ 381-сонли Қарори;
2. 2011 йил 23 февралдаги ПҚ 1487-сонли “Ахборот-коммуникация технологиялари базасида ахборот-кутубхона ва ахборот-ресурс хизматлари сифатини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори;
3. <https://acerforeducation.acer.com/education-trends/education-technology/5-main-benefits-of-digital-libraries-at-school/>
4. Arora, Jagdish (2001). Building Digital Libraries : An Overview. DESIDOC Bull of Information Technology. 21; 3-24.;
5. 2019-yil 7-iyundagi “O‘zbekiston Respublikasi aholisiga axborot-kutubxona xizmatini ko‘rsatishni yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi PQ-4354-sonli qarori